

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет



№ 10, 2011

[Назад](#)

[Головна](#)

УДК 330.366:65.01:061

С. М. Ткаченко,

здобувач, Дніпропетровський державний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ ПІДСИСТЕМ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Відповідно до системного підходу дослідженнями запропоновано виділяти шість основних підсистем стійкого розвитку підприємств. Доведено, що модель економічної стійкості підприємства не може бути універсальною і повинна мати комплексний характер.

Annotation. In accordance with approach of the systems it is suggested to select six basic subsystems of steady development of enterprises researches. It is well-proven that a model of economic firmness of enterprise can not be universal and must have complex character.

Ключові слова: аграрні підприємства, економічна стійкість, концепція, моніторинг, потенціал, процес, стратегічне управління.

Вступ

Сучасна концепція управління підприємствами – це концепція стратегічного управління. Вона ґрунтується на поєднанні маркетингової концепції й внутрішньофірмового економічного управління. Гнучке реагування на зміни, що відбуваються в зовнішньому середовищі, поєднання стратегічного, довгострокового й поточного планування є типовими рисами ефективного управління. Стратегічне планування підкріплюється плануванням цілей структури підприємства та описується наступними показниками: прогнозу показників стану, при тому, що збіг прогнозу й факту не мотивується; бажаного (нормативного) значення показника, при тому, що збіг плану й факту мотивується; централізовано встановленого значення показників стану, при тому, що збіг плану й факту забезпечено.

У наведеному розумінні параметри мають сенс «рекомендацій» з боку центра управління щодо значень планованих компонентів. Так, в одних випадках у системі може забезпечуватися безумовне виконання встановлених центром планованих показників. При інших способах введення планованих показників обрані елементами компоненти можуть не збігатися з відповідними планами. Можливі також ситуації, коли невиконання елементів установленого планового показника взагалі не має встановленого планового показника, узагалі не має для нього ніяких наслідків. У цьому випадку плановий показник має для елемента характер рекомендації, прогнозу. Нарешті, для ряду компонентів-векторів планові показники взагалі можуть не встановлюватися. Відсутність комплексних засад побудови саме підсистем оцінки економічної стійкості підприємства зумовлюють практичну значимість системного дослідження цієї проблеми.

Результати дослідження.

Дослідженнями виділено деякі загальні принципи побудови моделей планування: наявність інструментів моделювання дозволяє ставити й вирішувати задачу планування стану підприємства на безлічі припустимих планів; розробка методики й моделі планування; планування здійснюється при тих чи інших гіпотезах про майбутнє, а гіпотези можуть прийматися явно чи неявно, але вони завжди є. Потенціал управління – це сукупність механізмів, що узгоджують ресурси й цілі розвитку. Передбачається, що існує багаторівнева структура управління. У кожній з цілей розглядаються критерії та цільові функції, зумовлені на верхньому рівні управлінської структури, періодично переобумовлені в процесі зміни системи. Основною ідеєю даного підходу є побудова механізмів перерозподілу ресурсів і забезпечення стійкого розвитку підприємства на основі вибору. Стійкість процесу може бути абсолютною, тобто оцінюватися по усіх властивостях, і відносною, коли оцінка виробляється за допомогою деякого функціоналу, що характеризує одне з властивостей досліджуваного процесу. Для оцінки стійкості необхідно вказати такі обмеження, при яких функціонал буде зберігати кінцеве значення в деякому вірогідному змісті.

Багаторівнева система еволюціонує по визначених «кроках» (стадіях). На кожному «кроці» здійснюється корекція відносин між ресурсами й реалізується функція вибору за допомогою конкретних механізмів. В умовах невизначеності ризику реалізоване рішення найчастіше не збігається з цільовими настановами. Цю різницю між бажаними й реалізованими рішеннями необхідно розглядати не як міру реалізації, а як характеристику стійкості – принцип оптимальності. Згідно системного підходу стійкого розвитку пропонуємо виділяти шість основних підсистем.

1. Індивідуальний розвиток (цивільні свободи й права людини, соціальна справедливість, індивідуальна незалежність, право на працю, соціальна інтеграція й участь у соціальному житті, рівень матеріального стану, кваліфікація, спеціалізація, освіта, відпочинок і дозвілля, творчість).
2. Соціальна система (динаміка населення, розподіл доходів, соціальні групи й організації, соціальне забезпечення, охорона здоров'я).
3. Політичне управління (уряд і адміністрація, державні засоби й податкова політика, демографічна й імміграційна політика, правова система, політика міжнародного співробітництва, політика в області розвитку технологій).
4. Інфраструктура (транспорт і розміщення промислових об'єктів, система постачання, послуги в області охорони здоров'я, зв'язок і засоби масової інформації, матеріальна база в області освіти, наука).
5. Економічна система (виробництво та споживання, платіжні кошти, підприємництво й торгівля, праця, дохід, ринок, міжрегіональна торгівля).
6. Ресурси й навколишнє середовище (природне середовище, атмосфера, природні ресурси, екосистеми, біологічні види, виснаження не поновлюваних ресурсів, регенерація поновлюваних ресурсів, поглинання відходів, переробка матеріалів, забруднення навколишнього середовища, екологічна деградація).

Зазначені підсистеми являють собою основні частини сфери, що підпадають під вплив людського суспільства та впливають на нього. Кожну з підсистем можна розглядати з погляду представлення визначеного потенціалу, що є життєво важливим для розвитку загальної системи. Дані підсистеми характеризують суспільство в цілому й безпосередньо впливають на розвиток усіх систем усередині суспільства. Розглядаючи підприємство як одну із систем суспільства, потрібно сказати, що крім цих шести підсистем, воно містить і внутрішні підсистеми, які також визначають стійкий розвиток.

Внутрішні системи відображують власну оцінку результативності діяльності підприємства, його продуктивність на основі співвідношення ресурсів (витрат) і продукту (результату). З огляду на той факт, що підприємство має входи (сировина, матеріали, фінанси, основні фонди, праця, НДДКР, інформація) й виходи (товар, робота, послуга), доцільно виділити наступні підсистеми, які контролюють стійкий розвиток підприємства.

1. Матеріальна підсистема – сировина, основні й допоміжні матеріали, паливо, покупні вироби та напівфабрикати, використовувані для власного виробництва й споживання, а також для продажу.
2. Майнова підсистема – земельні ділянки, об'єкти природокористування, будинки, споруди, робочі та силові машини й обладнання, вимірювальні й регулюючі прилади та пристрої, транспортні засоби, інструмент, виробничий і господарський інвентар і приналежності.
3. Фінансова підсистема – виторг від реалізації продукції, робіт і послуг, відсоток, дивіденди, отримані від придбання цінних паперів, часток, паїв, доходів, отримані від емісії цінних паперів, позики й кредити, доходи від реалізації основних засобів, доходи від реалізації запасів, доходи від реалізації окремих напрямків бізнесу, витрати на придбання сировини й матеріалів, оплата послуг підприємств, оплата праці персоналу, податки, збори й обов'язкові платежі, виплати відсотків, дивідендів по залучених ресурсах, повернення залучених ресурсів, витрати на залучення фінансових активів, витрати на придбання основних засобів, витрати на придбання нових напрямків бізнесу.
4. Трудова підсистема – професіоналізм працівника й рівень його кваліфікації, моральна й соціальна активність, творчий потенціал, цивільна відповідальність і організованість, стан здоров'я працівника та його мобільність.
5. Науково-дослідна підсистема – фундаментальні й прикладні наукові дослідження, націлені на наступні проектно-конструкторські й дослідні розробки, поєднання винаходів і інновацій.
6. Інформаційна підсистема – системи зв'язку підприємств, що забезпечують збір, збереження, актуалізацію, обробку й передачу інформації з метою підтримки якого-небудь виду діяльності.

Наведені шість підсистем відповідають потенціалам, які потребують стійкої підтримки. Кожний з них означає запас чи капітал життєво важливої якості, що може розвиватися чи знецінюватися та який варто підтримувати в нормальному стані, для того, щоб внести частку в розвиток загальної системи. У той же час,

необхідно виділити ті підсистеми, що вносять найбільш вагомий внесок у підтримку життєздатності загальної системи. Так, ми відносимо до підсистем, що активно впливають на підтримку стійкого розвитку підприємства, наступні: матеріальну, майнову, фінансову й трудову. До підсистем, які пасивно впливають на підтримку стійкого розвитку підприємства, відносять інформаційна й науково-дослідна.

Наведені підсистеми охоплюють внутрішній стан і структуру підприємства. Однак підприємство є відкритою системою, на яку впливає навколишнє середовище. Система може існувати й успішно розвиватися у своєму оточенні лише за умови, що її структура й підсистеми адаптовані до цього оточення. Показники стійкого розвитку повинні інформувати про стан системи. Оскільки він в значній мірі визначається оточенням системи, показники повинні забезпечити надійне охоплення важливих аспектів взаємодії системи зі своїм оточенням.

У той же час оцінка економічної стійкості підприємства статистичними методами значно ускладнена у зв'язку з тим, що багато аспектів діяльності дуже важко піддаються математичній формалізації, а деякі не піддаються взагалі. Проте, важливість даної проблеми для ефективного управління й функціонування підприємства дуже велика. Локальне застосування одного чи частини вимірників ресурсів недостатньо в силу невідомості оцінки загального оптимального стану. Тому при формуванні показників оцінки економічної стійкості підприємства необхідно прагнути до одномоментного врахування різноманіття виникаючих впливів за допомогою узагальнюючого показника, без якого комплексний, системний процес управління буде неадекватним.

Варто мати на увазі, що диференційовані показники не можна порівнювати з наступних причин – різних одиниць виміру, зміни в різних співвідношеннях, а часто й напрямках. Крім того, кожний показник характеризує ту чи іншу частину чи сторону змін, але не відображає взаємозв'язок усієї сукупності. Результат діяльності підприємства має бути розглянутий у першу чергу з погляду власних інтересів, відображаючи внутрішній аспект ефективності. Однак виробництво має сенс, коли служить споживанню й у ситуації домінування споживача над виробником. Тому необхідно знайти показник, яким можна було б виміряти як ступінь задоволення суспільних і особистих потреб, так і результативність діяльності підприємства. В даний час єдина загальноприйнята система вивчення потреб ще не розроблена. Відсутні методи й показники, що дозволяють найбільш точно оцінити ступінь задоволення потреб і корисність створених благ. Не запропоновано й єдиний узагальнюючий показник, за допомогою якого можна виміряти рівень економічної стійкості підприємства. Разом з тим, існує великий набір інструментів, що можуть бути використані для аналізу й оцінки стану підприємства. Багато вчених приймають точку зору, відповідно до якої результат діяльності підприємства повинен відбиватися системою показників, а за формами вираження результатів висловлюються самі протилежні судження. Зокрема, дискутується питання про пріоритет вартісних і/чи натуральних показників. Одні вважають прибуток узагальнюючим показником діяльності підприємства. Інші розглядають прибуток як показник, що відбиває величину ефекту виробника, а не споживача [1; 4].

Разом з тим, застосування показника прибутку як інструменту оцінки ефективності має бути узгоджене із стратегічними й тактичними цілями та задачами діяльності підприємства. Вимоги ринку, а також внутрішні інтереси підприємства нерідко змушують їх спрямовувати зусилля на досягнення інших цілей. Наприклад, для зміцнення своїх позицій на певному ринку збуту може бути застосована тактика збільшення обсягу виробництва й реалізації продукції, що знижує розмір прибутку. Крім цього, індикаторами можуть служити ефективність використання оборотних коштів, закріплення оборотних коштів, тривалість оборотів оборотних коштів.

Стійкий розвиток відноситься до визначеного типу розвитку, в основу якого покладені конкретні критерії. Критерії стійкості й еволюційного розвитку піддаються точному визначенню. Вони дають системам і суб'єктам визначену орієнтацію, напрямки й стимули, типи впливу, змушуючи їх віддати перевагу певному роду дій, у порівнянні з іншими. Для оцінки поступального руху по досягненню стійкого розвитку, а також фактичних чи передбачуваних наслідків конкретних дій, суб'єктам необхідно керуватися докладним переліком певних показників. У сучасних умовах розвитку економіки існує велика кількість форм і типів підприємств. Кожне з них має свої визначені цілі. У залежності від цього мають вироблятися розрахунок і оцінка економічної стійкості підприємства. Незважаючи на це, існують загальні принципи й основи для оцінки економічної стійкості кожного підприємства.

Оцінювати рівень стійкого розвитку підприємства можна шляхом визначення середнього критерію економічної стійкості підприємства, що розраховується на основі приватних функціональних критеріїв стійкого розвитку підприємства, розглянутих вище. При розробці критеріїв стійкого розвитку пропонуємо наступну методику:

$$\overline{CP} = \frac{\sum_i^n K_i D_i}{n} D_{\text{внутр}} + \frac{\sum_j^m K_j D_j}{m} D_{\text{зов}}$$

- де: CP – середній критерій стійкого розвитку підприємства;
- K_i, K_j – значення часткових функціональних критеріїв стійкого розвитку підприємства внутрішнього й зовнішнього середовища;
- D_i, D_j – питома вага значимості функціональних критеріїв стійкого розвитку ($\sum D_i = 1, \sum D_j = 1$) внутрішнього та зовнішнього середовища;
- $D_{\text{внутр}}$ – питома вага значимості внутрішніх функціональних критеріїв стійкого розвитку;
- $D_{\text{зов}}$ – питома вага значимості зовнішніх функціональних критеріїв стійкого розвитку ($D_{\text{внутр}} + D_{\text{зов}} = 1$);
- m, n – число критеріїв стійкого розвитку зовнішнього й внутрішнього середовища.

Даний показник можна вважати узагальнюючим і тому, що він визначає стійкість підприємства. Застосування питомих ваг дозволяє нівелювати вплив різних факторів в узагальнюючому показнику. Для найбільш адекватної оцінки впливу кожної функціональної складової стійкого розвитку підприємства необхідно виконати наступні дії: виділити найбільш важливі фактори, що впливають на стан функціонального критерію; виділити основні процеси, що впливають на забезпечення функціонального критерію стійкого розвитку; визначити економічні індикатори, що відображають рівень забезпечення функціонального критерію стійкого розвитку; розробити заходи щодо забезпечення максимально високого рівня функціонального критерію стійкого розвитку.

Розрахунок функціональних критеріїв стійкого розвитку підприємства виробляється шляхом розподілу сукупного позитивного результату від проведених заходів на величину сукупних витрат, виділених на реалізацію заходів і загального понесеного збитку від заходів щодо кожної складової. Такому розрахунку функціонального критерію стійкого розвитку підприємства відповідає наступна формула:

$$K_i = \frac{\Pi_{\text{пр}}}{B + \Pi_{\text{ор}}}$$

- де: K_i – функціональний критерій стійкого розвитку підприємства;
- $\Pi_{\text{пр}}$ – сукупний позитивний результат, отриманий від реалізації заходів;
- B – сумарні витрати в аналізованому періоді, виділені на реалізацію заходів;
- $\Pi_{\text{ор}}$ – сукупні втрати по даному функціональному критерію стійкого розвитку підприємства.

Такий метод співвідношення різних аспектів за однорідним критерієм оцінки отриманих результатів найбільш адекватно відображає величину отриманого ефекту від реалізації заходів, спрямованих на забезпечення функціональних критеріїв стійкого розвитку підприємства. При цьому необхідно відзначити, що практична оцінка стану стійкого розвитку підприємства, набір індикаторів по кожному функціональному критерію буде варіюватися в залежності від наявних можливостей та переслідуваних цілей.

Оцінка стану підприємства як складної системи повинна будуватися за допомогою ієрархії показників, що адекватно відображають стійкість і розвиток. Виходячи з цього на верхньому рівні дерева показників буде розміщуватися підсумковий комплексний критерій стійкості підприємства й динамічної активності, середній рівень утворюють комплексні показники функціонального критерію стійкого розвитку, що агрегуються з приватних показників нижнього рівня [2; 3].

Планування й аналіз забезпечення функціональних складових стійкого розвитку підприємства повинен здійснюватися в єдності з такими функціями управління як оперативно-виробничі планування господарської діяльності, нормування витрат матеріалів і сировини, фінансове й бюджетне планування, визначення кількості й якості персоналу, планування режимів роботи обладнання. При аналізі запланованих заходів необхідно проводити розрахунок рівня функціональних критеріїв. Зважаючи на те, що функціональні критерії стійкого розвитку підприємства розраховуються шляхом розподілу сукупного позитивного результату від проведених заходів до суми сукупних витрат на реалізацію заходів і загальних понесених витрат за складовою, то з результатів розрахунку показника й критеріїв стійкого розвитку можна зробити наступні висновки.

1. Кожен функціональний критерій стійкого розвитку K_i має прагнути до максимуму. Критерій являє собою економічний ефект, отриманий у результаті вкладення коштів у намічений захід. Відповідно, чим вище даний показник, тим більш задовільним є стан підприємства, що представлено наступним вираженням.

$$K_i \rightarrow \max$$

2. Якщо $0 < K_i < 1$, то підприємство в розглянутому періоді понесло збитки. Проведені заходи не принесли позитивних результатів, а вкладені кошти не окупилися. Функціональний критерій, що має значення менше одиниці, приводить підприємство до дестабілізації й спричиняє незадовільний розвиток.
3. Якщо $K_i = 1$, то підприємство в розглянутому періоді має нульовий ефект. Проведені заходи не сприяли ні негативному, ні позитивному напрямкам розвитку.
4. Якщо $K_i > 1$, то підприємство в розглянутому періоді одержало додатковий, позитивний ефект.

Висновки

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити наступні висновки. По-перше, модель економічної стійкості не може бути універсальною. Вона унікальна для кожного підприємства, тому що залежить від рівня розвитку й структури виробничого потенціалу, ефективності використання та спрямованості виробничої

діяльності, кваліфікації кадрів, виробничої дисципліни, стану навколишнього середовища, виробничих зв'язків, конкурентного середовища, ризикованості виробництва та ін.

По-друге, модель економічної стійкості підприємства є самостійною, відособленою від аналогічних моделей інших виробничих одиниць. Але її відособленість відносна, тому що саме підприємство є частиною загальної економічної системи міста, регіону, країни. Багато задач не можуть бути вирішені самостійно, без рішень, прийнятих на більш високому системному рівні і, насамперед, на державному.

По-третє, модель економічної стійкості підприємства є комплексною. Вона покликана забезпечити стійкість економічної, науково-технічної, кадрової, інтелектуальної, екологічної, інформаційної й інших підсистем підприємства. Отже, у її складі мають бути присутніми відповідні елементи, органи, сили й засоби.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление: Сокр. перевод с англ. / Науч.ред. и авт. предисл. Л.И. Евенко. М.: Экономика. – 1989. – 519 с.
2. Веклич О.О. Формування економічного механізму сталого розвитку України // Вісник НАНУ. – 2007. – №2. – С.3-16.
3. Вовк В.І. Концепція „екоефективності” як бізнес-стратегія переходу до сталого розвитку. Економічні реформи в Україні в контексті переходу до сталого розвитку // Матеріали 2-х конференцій та рекомендації до проекту Національної стратегії: Інститут сталого розвитку. – К.: Інтелсфера. – 2009. – 180 с.
4. Друкер П.Д. Задачи менеджмента в XXI веке: Пер. с англ. – Учебное пособие. – М.: Издат. Дом «Вильяж». – 2001. – 272 с.
5. Ястремський О.І. Моделювання економічного ризику. – К.: Либідь. – 2008. – 176 с.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2011 р.



ТОВ "ДКС Центр"